

Kovács Tamás

JELENETEK EGY VÉRBELI BESÚGÓ PÁLYAFUTÁSÁBÓL

Opris Oszkár neve nem mond sokat az átlagembernek, de még a történészek körében is ismeretlen a neve. Jelen írásban, azon túl, hogy igyekszik bemutatni ennek a vérbeli besúgónak több korszakon is átívelő pályafutását, hősünkhöz kapcsolódóan két eddig publikálatlan forrást is közzé teszünk.

Ha a kutató azt veszi a fejébe, hogy Opris Oszkár – mégoly rövid – biográfiáját írja meg, akkor két problémával szembesül. Egyik a források szűkössége, a másik pedig, hogy ebben az esetben talán még erősebb forráskritikát kell érvényesíteni. Ennek oka, hogy Oprisról, személyéről, tevékenységéről az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találunk csak forrásokat. Ezek 1945 után keletkeztek; s jellemzően valamilyen magyar belügyi szerv (Államvédelmi Hatóság, Belügyminisztérium) iratai voltak a '90-es évek derekáig. Ugyanakkor az is tény, hogy maga Opris is sokszor és sok mindent állított (vagy inkább hazudott?), s ezen állítások valóságtartalmának az ellenőrzése nem egyszerű feladat. A tanulmány végén szöveghűen közölt jegyzőkönyv 1956-ból, illetve ennek 1962-es kiegészítő jegyzőkönyve Opris internálás utáni életének egy szeletét villantja fel: amikor is anyagi kárpótlásra számíthatott az 1951 és 1953 közötti évekért. Azonban az iratok tartalma lényegében Opris 1945 előtti, rendőrségi besúgó karrierjére, valamint 1945 és 1948 közötti és újfent igencsak változatos életére vonatkozóan tartalmaznak adatokat. De ki is volt Opris Oszkár?

Opris 1892-ben, Nyíregyházán született és 1973. november 4-én hunyt el Budapesten. Élete sokáig nem volt különösebben egyedi: érettségi és sikertelen egyetemi évek után 1915-ben a Postatakarékpénztárnál helyezkedett el, majd 1917-ben behívták katonai szolgálatra a 11. gyalogezredbe. Az olasz fronton azonban fogságba esett 1918 október 30-án. Csak 1919-ben tudott hazajönni Magyarországra, amikor is visszatért postatakarékpénztári állásába. Saját bevallása szerint már 1919-ben csatlakozott az Ébredő Magyarok Egyesületéhez. Szintén nehezen kontrolálható adalékok szerint megszervezett egy rövid, mindössze egyórás találkozót Prónay Pál, Héjjas Iván és Hetényi Imre, budapesti rendőrség megbízottja között.¹ A későbbiekben semmi nyoma nincs annak, hogy e találkozó után – ha megtörtént – Opris kapcsolatban maradt volna a két tiszti különítménnyessel. Azonban az ekkor még csak rendőrtanácsos Hetényivel nem szakadt meg a kapcsolata, sőt igazán csak a '20-as években mélyült el. Ekkortól – bár az alábbiakban közölt forrás szerint csak 1921-től – Opris Oszkár a Magyar Királyi Államrendőrség alkalmazottja lett, mi több: Hetényi Imre bizalmasa. Így Opris útja a rendőrség útlevelosztályáról, Hetényi pályafutásának felívelése után, egyenesen vezetett a politikai osztályra. Szintén csak Opris vallomásában van nyoma annak, hogy 1925-ben Hetényi

¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), 3.1.9. V-79958, 8–9.

Bécsbe küldte, hogy az ottani magyar baloldali emigráció ellen nyomozzon.² A következő évben azonban Opris és a Budapesti Rendőr-főkapitányság útjai szétváltak, legalább is a külső szemlélő számára. Oprist hivatali visszaélés miatt elítélték, s ennek folyományaként elbocsátották a rendőrség kötelékéből. Hetényi azonban nem engedte el bizalmi emberét: a továbbiakban mint hivatásos besúgót foglalkoztatta tovább. A '20 évek végétől, de különösen a '30-as években az egyre erősebbé váló szélsőjobboldali mozgalmak és pártok jelentettek veszélyt a Horthy-féle Magyarországra, így ezeknek pontos nyilvántartása, megfigyelése a rendszer elemi érdekévé vált. Ezen csoportok szemmel tartásának teljesen bevett és természetes eszköze volt, hogy a rendőrség embert vagy embereket épített be az adott pártba, akik természetesen igyekeztek minél több információt megtudni, de nemcsak a pártról, hanem annak tagjairól, a tagok múltjáról is. Ezen beépített, korabeli szóhasználattal élve „B” emberek naponta mentek be dr. Sombor-Schweinitzer József rendőr-főkapitányhelyettes irodájába, hogy aznapi információikat átadhassák. Ezeket Sombor-Schweinitzer összegyűjtötte, majd heti rendszerességgel összefoglaló jelentést írt belőlük, amelyet nemcsak a budapesti főkapitány, hanem a mindenkori belügyminiszter is megkapott.³

Az Opris-biográfiából meglehetősen nehéz kihámozni – hasonlóan 1919–1921 közötti időszakhoz –, hogy mit is tett vagy nem tett hősünk a háború utolsó két évében. A forrásokban tényként rögzítik, hogy bár a német rendészeti és biztonsági szervek le tartóztatták, majd átadták a magyar hatóságoknak, mégsem internálták. Pedig ekkor már köztudott volt róla, hogy a németek által letartóztatott és deportált Sombor-Schweinitzer József besúgója. Ezt csak úgy tudta elkerülni, ha 52 évesen is, de tényleges katonai szolgálatra vonul be. Ennél a pontnál azonban újfent több verzió bukkan elő. Egyik, hogy ugyan bevonult, de erdélyi ismerőseinél bujkált, kvázi katonaszökevény volt. A másik szerint 1944. június 1-jén mint hadapród őrmester bevonult Besztercén. Innen azonban Csepelre vezényelték egy munkaszolgálatos századhoz, majd végül 1944 augusztusában leszerelt. Arról nem szól a fáma, hogy 1944 szeptembere és 1945 tavasza közötti fél éves időszakot miként vészelte át. Szintén saját bevallása szerint részt vett a Kabók Lajos-féle ellenállási mozgalomban is, de ezt az állítását sem erősíti meg semmilyen más külső forrás. Mindenesetre tény: Oprist végül nem internálták, a fronton sem teljesített szolgálatot, hadifogságba sem került, de *malenkij robotra* sem vitték el 1944–45-ben.

Opris 1945-ig sem unalmas élete azonban újabb és újabb fordulatokat vett a háború után. Egy róla készült, 1953. július 17-én keltezett környezettanulmány ekképpen foglalja össze a „felszabadulás” utáni életét:

1945. februárjában Tömpe András és Péter Gábor felkérésre a politikai osztály szolgálatába lépett. Előbb nyomozó, majd előadó lett. 1946-ban a Belügyminisztérium

² Uo.

³ Sombor-Schweinitzer pályafutásáról és a szélsőjobboldal elleni mozgalmakkal kapcsolatos nyomozásokról lásd *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*, szerk., bev. Kovács Tamás, Gondolat, Budapest, 2009, 158.

elbocsátotta. 1946. novemberében a MÁSZ-hoz⁴ került majd a TÜKERT-hez [Tüzelőanyag-kereskedelmi Vállalat] került, ahonnan 1949. februárjában elbocsátották, mert az MDP-ből kizárták. Ezután mint üzletszerző dolgozott.⁵

Sorsát így sem kerülhette el: 1951-ben az ÁVH házkutatást tartott a lakásán, majd letartóztatta és internálta Sombor-Schweinitzer egykori „B” egyénét. A házkutatásról így írt Balogh József alhadnagy 1951. február 1-jei jelentésében:

A házkutatás foganatosításának folytán lefoglaltam kül és belföldi leveleket, fasiszta sajtó termékeket, indexen lévő könyveket, nyilas jelvényeket, röppcedulákat, különböző katonai kitüntetések, feljegyzéseket, fényképeket, filmeket, iratokat, zsebnaptárakat, jegyzeteket, különböző katonai igazolványokat, katonai tárgyú könyveket és egy drb. bőröndöt.⁶

Az internálásról szóló 1951. április 2-i ÁVH véghatározatban a következő olvashatjuk:

Eljárás alá vont személy rendőrségi besúgói tevékenységet fejtett ki a múltban, ezért internálása szükséges.

Ezt a véghatározatot az 1929. évi XXX. tc. 56.§. b. pontja alapján fellebbezésre való tekintet nélkül azonnal végre kell hajtani.

E véghatározat ellen a kihirdetéstől számított 15 napon belül a belügyminiszter urhoz címzett fellebbezésnek van helye.⁷

A Kistarcsára internált Opris táborbeli életéről nem sok információval rendelkezünk. Azt azonban rögzíthetjük, hogy a tábor vezetése – nyilván valamilyen felsőbb helyről érkezett instrukció alapján – igyekezett minél több információt kiszedni Oprisból. Ennek egyik formája volt, hogy egy beszervezett, szintén internált ügynököt állítottak Oprisra, aki így célszeméllyé vált: „Nevezett internált ügyében »Domonkos« fedőnevű ügynökünk dolgozott és az ezután érkező jelentéseket is, a központba összefoglalva megküldjük.”⁸

Vélelmezhetően maga Opris is rájött, hogy szemmel tartják, így sok információt juttatott el „Domonkoson” keresztül az államvédelemhez arról, hogy az aktív rendőrök közül ki dolgozott már 1945 előtt, vagy hogy ismerete szerint ki vett részt Rákosi Mátyás és Vas Zoltán 1925-ös elfogásában. Talán maga Opris is abban bízott, hogy információiért cserébe szabadon engedik, vagy legalábbis előbb szabadul az internálásból. Ugyanakkor minden egyes alkalommal élesen tagadta, hogy a baloldali mozgalmak ellen is

⁴ Magyar Állami Szénbányák, itt ellenőrként dolgozott, vö. Opris 1952. augusztus 7-i vallomásával: ÁBTL, 3.1.9. V-79958, 16.

⁵ Uo., 11.

⁶ Uo., 7.

⁷ Uo., 25.

⁸ Uo., 10.

dolgozott volna. „A felülvizsgálat során Opris konokul tagadta, hogy Hetényinek a baloldali mozgalmakról jelentést tett volna [...] *Javasoljuk*: Opris Oszkár internáltat 3 évre a KOMI-nak⁹ átadni, munkájától és magatartásától függően szabadon bocsátani” – írta egy 1952. augusztus 7-én keltezett „Szigorúan titkos” összefoglaló jelentésében Kereti István államvédelmi hadnagy és Alak Sándor államvédelmi alhadnagy.¹⁰

Seres László államvédelmi százados 1953. augusztus 3-i jelentésében a következőt írja Oprisról: „Internálása alatt magatartása ellen kifogás nem merült fel.”¹¹

Ezzel szemben a már korábban idézett 1953-as környezettanulmány végén a következő, meglehetősen sommás megállapítást olvashatjuk Oprisról:

Politikailag minden tekintetben megbízhatatlan. Elvtelen, megvásárolható, aki minden rendszert hajlandó kiszolgálni, ha az anyagi előnyöket biztosít részére. Kitűnő emberismerete van, behízelgő modorú, mindenkivel könnyen veszi fel az érintkezést, hamar bizalmukba tud férkőzni. Kialakult baráti köre még nincs.¹²

Bár mint látható, Opris megítélése még az ÁVH berkeiben sem volt egységes (jó fogoly vagy megrögzött hazudozó), 1953 augusztusában megszüntették internálását és szabadon engedték. Ez az esemény nyilván összefügg azzal is, hogy jelentős változás történt az állambiztonsági szervek szervezetében az MDP PB 1953. július 15-i döntése, majd a minisztertanács ülése után (500/6/1953 számú Minisztertanácsi Határozat). Ezután ugyanis az ÁVH és a BM összevonásával létrejött egységes Belügyminisztérium látta el az államvédelmi, határőrizeti, karhatalmi, rendőri, büntetés-végrehajtási, légtalmi és tűzoltósági feladatokat, míg a régi Belügyminisztérium közigazgatási feladatait a minisztertanács vette át.¹³

Sporadikus adat, de Opris „karrierjét” mutatja, hogy a Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának II/5-a (1945 előtti és utáni pártok és politikai mozgalmak) alosztálya 1959. december 12-i jelentésében az alábbiakat írta: „Operatív kapcsolatot létesítettünk fokozatos anyagi érdekeltség alapján Sombor Schweinitzer 63. sz. rezidensével [vagyis Opris Oszkárral].”¹⁴

Opris ügyében a következő fordulat 1956 augusztusában következett be. A Belügyminisztérium rehabilitációs bizottsága felülvizsgálta az ő internálási ügyét is.

De most már beszéljenek a források.

⁹ Közérdekű Munkák Igazgatósága. Népgazdasági Tanács 407/21/1951.sz. határozata rendelkezett a KÖMI létrehozásáról, amelyet a letartóztatottakat foglalkoztató vállalatok szakmai és elvi irányítására és a főfelügyeleti jogkör ellátására 1951. december 1-jével, az addig a „igazságügyi vállalatok irányítását ellátó” Igazságügyi Minisztérium-i osztályból és a Földmunkálatokat Végző Egyesülés központjából hívták életre.

¹⁰ Uo., 28.

¹¹ Uo., 13.

¹² Uo., 11.

¹³ Magyar Országos Levéltár, MDP KV Politikai Bizottsága 276. f. 53. cs. 126. ő. e.

¹⁴ ÁBTL, O-14937/1, 245.

I.

Belügyminisztérium

Titkársága

Száma: 10-2294/1956

Szigorúan titkos!

J e g y z ö k ö n y v ,

Készült 1956. augusztus 10.-én Budapesten Opris Oszkár Budapest, VIII., Baross tér 3 szám alatti lakos ügyében:

Opris Oszkár a Belügyminisztériumhoz beadott kérelmében anyagi kártérítést, nyugdíjrendezést és megfelelő gyógykezelést kér.

1892-ben született Nyíregyházán. Apja cipész mestere volt, anyja Duna Zsuzsanna, foglalkozása postai alkalmazott, majd 1921-től rendőrségi besúgó. Pártállása 1937-39-ig a Nemzeti Front, majd később 1940-től a Nemzeti Szocialisták pártjának volt a tagja. Felszabadulás után 1949-ig az MKP-nak, majd mint rendőrségi besúgót kizárták a pártból. A felszabadulás utáni munkaköre: 1946-ig államvédelmi hatóság, 46-után a TUKER-nél helyezkedett el, majd 1948-tól letartóztatásáig a Szabad Nép vidéki sajtó szervező osztályán dolgozott.

Az internálási véghatározat szerint 1951. áprilisában internálták és 1953. augusztusában szabadult. A véghatározatban a múlt rendszer rendőrségének besúgója volt és abban aktív tevékenységet fejtett ki, ezért internálása szükséges.

Az elfekvő adatokból megállapítható, hogy 1921-ben került a rendőrség szolgálatába, mint díjnok. A rendőrséghez való bejutása Hetényi volt politikai osztály vezető közbenjárására történt, akinek bizalmi szolgálatot teljesített, mint besúgó. 63-as fedőszámmot kapott.

6 évi szolgálat után hivatali visszaélés miatt 6 hónapi börtönre ítélték, ez idő alatt az Útlevelesztály beosztottja volt. Kapcsolata továbbra is fennmaradt Hetényivel, aki továbbra is foglalkoztatta. Nevezett munkájáért 1500, majd 2000 pengő havi fizetést kapott.

Mint besúgó állandóan a szélső jobboldali pártok felé végzett munkát, amit a politikai rendőrség részére adott jelentései igazolnak. A jobboldali pártokban beszerzéseket is hajtott végre.

Több külföldi utjai vannak, ahová Hetényi küldte. Feladatait külföldi ismerettségei útján, minden esetben sikeresen végrehajtotta.

Mint közismert besúgót 1944-ben a németek letartóztatták és utána a magyar hatóságok internálták, azonban széles ismerettsége folytán, mielőtt az internálótáborba került volna, behívták katonai szolgálatra, s így lehetősége volt arra, hogy Erdélyben ismerőseinél meghúzódjon. A felszabadulást megelőző pár héttel, Magyarországra jött és Budapesten bujkált ismerőseinél. Mikor lakására hazament a szovjet elvtársak elvitték és pár nap kihallgatás után átadták a magyar hatóságnak. Ügyének kivizsgálása után Péter Gábor személyesen kereste fel, és hívta az ÁVH. Szolgálatába. 1946-ban eltávolították, mint rendőrségi besúgót.

Megállapítottuk, hogy az ellene felhozott vádat elismerte, azonban azt, hogy besúgó tevékenysége alatt a baloldali pártok felé végzett volna munkát, nem ismerte el. Ez a vizsgálat (folyamán – áthúzva) sem (lett teljes mértékben tisztázva – áthúzva) állapította meg (kézírással)

Internálása 1951-ben nem volt indokolt, mivel a felszabadulás utáni tevékenységével nem tanúsított ellenséges magatartást.

Javaslat:

Mivel az Államvédelmi Hatóság megszervezésében kivette a részét, a felszabadulástól 1946-ig, valamint 1951-ben történt internálása sem volt eléggé indokolt, 5000 forint egyszeri segélyben való részesítését javasoljuk, mivel internálása következtében igen súlyos anyagi kárt szenvedett, felesége teljesen munkaképtelenné vált.

(Kiss F. János)
áv. hdgy.

(Szilágyi Ernő)
áv. szds.

(Borgos Gyula)
áv. alez.

(Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5 O-9698/a, 168–168/1 oldal)

II.

Belügyminisztérium
Titkársága.

Szigorúan titkos!

10-2375/1962

BM. 10-2294 sz. Jegyzőkönyv
Kiegészítő jegyzőkönyve.

Készült 1962. december 10-én Opris Oszkár (1892. Nyíregyháza, a: Duna Zsuzsanna) öregségi nyugdíjas, Budapest, VIII. Baross tér 3. sz. alatti lakos volt internált rehabilitált anyagi segélykérése ügyében.

A rehabilitációs bizottság 1956. augusztus 10-én erkölcsileg rehabilitálta. Vizsgálati jegyzőkönyvében az alábbiak szerepelnek:

Munkás származású, apja cipész mester volt. 1921-ben mint postai alkalmazott dolgozott. 1921-től rendőrségi besúgó. Pártállása 1937–39-ig a Nemzeti front, majd 1940-

től a Nemzeti Szocialisták Pártjának volt a tagja. A felszabadulás után 1949-ig MKP-nak, mint rendőrségi besúgót ekkor kizárták a pártból. A felszabadulás után részt vett az ÁVH megszervezésében és ott teljesített szolgálatot 1946. I. hóig. Az elfekvő adatokból megállapítható, hogy 1921-ben került Hetényi volt politikai osztályvezető közbenjárására a rendőrségre és mindjárt Hetényi bizalmi embere volt 63-as fedőszám alatt.

6 évi szolgálata után hivatali visszaélés miatt 6 hónapi börtönre ítélték. Elbocsájtása után is fennmaradt kapcsolata Hetényivel, nevezett munkájáért 1500–2000 pengő havi fizetést kapott.

Mint besúgó állandóan a szélsőjobboldali pártok felé végzett munkát, amit a politikai rendőrség részére adott jelentései igazolnak. A jobboldali pártokba beszerzéseket is hajtott végre.

Mint közismert besúgót 1944-ben a németek letartóztatták és utána a magyar hatóságok internálták, azonban széles ismeretsége folytán, mielőtt az internálótáborba került volna, behívták katonai szolgálatra, s így lehetősége volt arra, hogy Erdélyben ismerőseinél meghúzódjon. A felszabadulást megelőző pár héttel, Magyarországra jött és Budapesten bujkált ismerőseinél. Mikor lakására hazament a szovjet elvtársak elvitték és pár nap kihallgatás után átadták a magyar hatóságnak. Ügyének kivizsgálása után Péter Gábor személyesen kereste fel, és hívta az ÁVH. Szolgálatába. 1946-ban eltávolították, mint rendőrségi besúgót.

Megállapítottuk, hogy az ellene felhozott vádat elismerte, azonban azt, hogy besúgó tevékenysége alatt a baloldali pártok felé végzett volna munkát, nem ismerte el. Ez a vizsgálat sem állapította meg.

1950 áprilisában lett internálva a következő indoklással: „Nevezett a múlt rendszer rendőrségének besúgója volt és akkor aktív tevékenységet fejtett ki, ezért internálása szükséges.”

Az internálótáborból 1953. augusztusában szabadult. A BM. Rehabilitációs bizottsága 1956. augusztus 10-én megállapította, hogy internálása nem volt kellően megindokolva, felszabadulás utáni tevékenységével nem tanúsított ellenséges magatartást, ezért 5000 Ft. Egyszeri segélyben való részesítést javasoljuk – fejeződik be a rehabilitációs határozat.

Megvizsgáltam Opris Oszkár 1962. szeptember 29-én az MSZMP Központi Bizottságához beadott anyagi segély, valamint nyugdíjának felemelése iránti kérelmét.

A személyes beszélgetés alkalmával az alábbiakat állapítottam meg:

Mint nyugdíjas telepőr van alkalmazásban a 3. sz. Belker. Szállítási Vállalat, Karinthy Frigyes u. 17. sz. telepén, ahol 470 Ft. Fizetést kap. Mint öregségi nyugdíjas 500 Ft. Nyugdíjat kap, ebből tartja el magát.

Igen erős szívbeteg, állandó gyógykezelés alatt áll, nyugalomra lenne szüksége, azonban a lakás, ahol mint társbérlő lakik, nem felel meg erre a célra, mert a társbérlői állandóan hangosan szólaltatják a rádiót, ami zavarja őt. 1956. augusztus 10-én a rehabi-

litációs bizottság, mely foglalkozott ügyével 5000 Ft. Egyszeri anyagi segélyben való részesítésére tett javaslatot, ezzel szemben a vele való beszélgetés alkalmával nevezett elmondta, hogy 1957 elején 10000 Ft anyagi segílyt kapott, melyet Petrovics elvtárs adott át neki. Igen szűkös körülmények között él, igen sokat betegeskedik. Személyes beszélgetés alkalmával elmondta, hogy rehabilitálásával írást nem kapott, kéri annak pótlólagos megadását.

1956. augusztus 10-én erkölcsileg rehabilitálták és 10000 Ft. Anyagi segélyben részesült. Javasolom nevezett anyagi segélyben való részesítési kérelmét és nyugdíj felemelése iránti kérelmét elutasítani.

(Vaszi Imre)
r.fhdgy.

JAVASLAT:

A Rehabilitációs Bizottság javasolja Opris Oszkár anyagi segély kérelmének és nyugdíj felemelésének elutasítását.

(Dr. Geller Sándor)
r. százados

(Dr. Lossó Ferenc)
r. őrgy.

(Dr. Pozsonyi István)
a Minisztertanács megbízottja

(Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.5 O-9698/2, 63-65/1. oldal)